

Ксенія Петрівна Гавриловська,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

СОЦІАЛЬНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ

У статті висвітлено особливості конструювання правової дійсності в масовій психіці. Здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження психосемантичних характеристик образу злочинця в масовій правовій психіці. Встановлено, що образ злочинця має переважно негативне емоційне забарвлення. Виявлено тенденцію поблажливого ставлення до осіб, що здійснили адміністративне правопорушення; досить велике прагнення до встановлення соціальної справедливості, а також наявне в масовій психіці переконання у тому, що суд, переважно, виправдовує осіб, які здійснили корисливі злочини.

Ключові слова: масова правова психіка, соціальне конструювання, соціальна перцепція, образ права, образ злочинця.

Складна соціально-економічна ситуація в Україні зумовила різке зростання злочинності. Цей процес знаходить своє відображення у масовій правовій психіці. Масова правова психіка – це сфера масової психіки, яка відображає особливості взаємодії громадян з правовою системою держави і містить більш-менш систематизовані уявлення про розвиток правової ситуації у країні. Несвідомі компоненти відображення правового життя – це афективно заряджені стимули, що лежать в основі ірраціональних поглядів і світоглядних орієнтирів. Саме на неусвідомлюваному рівні відображення правового буття відбувається моделювання особистістю власної правової поведінки і саме тут починають діяти ті психологічні механізми, які визначають характер та напрям правової поведінки особистості.

Оскільки правові норми відіграють важливу роль у регулюванні життя соціуму, соціальне конструювання правової дійсності є необхідною умовою орієнтування особистості у навколишній дійсності. Знання того, що певні дії у певній ситуації породжують певні наслідки, можуть впливати на поведінку особистості, оскільки можуть або стримувати цей тип поведінки, або провокувати особистість на структурування своєї життєдіяльності таким чином, щоб уникнути покарання. Саме тому проблема суб'єктивного реконструювання феноменів, пов'язаних із системою правових норм держави, є надзвичайно актуальною.

Психічне відображення реальності є завжди суб'єктивним, передбачає інтерпретацію та уявне конструювання дійсності [1]. Представники соціального конструктивізму концентрують увагу на внутрішньоособистісних процесах наділення смислом власних знань і досвіду в соціальному контексті. Соціальне конструювання виконує роль організації суб'єктивного світу. Соціальне знання не мусить бути істинним, воно просто не повинно суперечити досвіду соціальних взаємодій та має підкріплювати загальну концепцію і систему інтерпретацій соціального досві-

ду. Соціальний конструктивізм заперечує об'єктивність соціальної реальності і абсолютизує суб'єктивний аспект [2].

У рамках соціального конструктивізму правову систему можна розглядати як те, що людина переживає, у відтворенні чого приймає участь шляхом соціальної активності. Тобто, пізнання правової дійсності співпадає з її конструюванням у психіці особистості. Соціальне конструювання тісно пов'язане з процесом соціальної перцепції. Соціальна перцепція таких великих соціальних об'єктів як держава, організація, правова та економічна системи супроводжується створенням образу об'єкта, що ґрунтується на інтерпретації і є результатом рефлексії.

Сприймання правової системи особистістю можна визначити як відображення у психіці особистості елементів правової системи у сукупності їх якостей та частин, що можуть бути сприйняті у певний момент життєдіяльності.

Соціальна перцепція правової системи держави завжди відбувається за активної участі мислення, оскільки перцептивні образи завжди мають певне смислове значення. Сприймання не просто визначається набором подразників, що впливають на органи чуттів, а представляє собою динамічний потік найкращого тлумачення, пояснення наявних даних.

Одним із результатів соціального конструювання правової дійсності є образ права. Про образ правової системи держави як приватний випадок образу соціального світу, можна сказати наступне: це універсальна форма організації знань людини, що визначає можливість пізнання й керування правовою поведінкою. Цей образ – суто індивідуальний феномен, він властивий особистості як цілісному, активному суб'єктові діяльності. Це сукупність або упорядкована система знань людини про правову систему держави, що опосередковує, переломлює через себе соціальну активність. Розвивається й трансформується у процесі дія-

льності людини виникає на стикові зовнішніх і внутрішніх вражень.

Образ права (за О.Г. Белобородовим) – це «...цілісна стійка система смислових утворень, що відображають правові об'єкти, явища і процеси в свідомості індивідуального чи колективного суб'єкта, в яких зафіксовано емоційно-смислове ставлення до них, що ґрунтується на минулому досвіді, опосередковує надалі сприймання і взаємодію з об'єктами і явищами правової реальності» [3, с. 169]. Таким чином, до поняття «образ права» відносяться смислові ставлення особистості до правових об'єктів, явищ. Позитивний образ права підсилює ефективність нормативно-правового регулювання поведінки особистості, а негативний образ права – навпаки, внаслідок існування смислових бар'єрів через суперечливі правові установки.

Якщо психосемантичні характеристики образу права певною мірою вивчені й досліджені [3; 4], то образ злочинця як психологічна категорія, досі не має належного висвітлення [5].

Образ злочинця – це уявлення про сукупність психологічних, моральних та інших якостей особи, що вчинила злочин, які сформувалися в масовій сві-

домості та мають яскраво виражене емоційне забарвлення. Образ злочинця у масовій психіці характеризується типовими рисами особистості, якими наділений суб'єкт злочину, а також сферою діяльності злочинця.

Метою дослідження є виявлення психосемантичних характеристик образу злочинця у масовій психіці.

Ми припускаємо, що образ злочинця у масовій психіці має переважно негативне емоційне забарвлення; злочинець асоціюється із характером вчиненого ним злочину.

Під нашим керівництвом було проведено дослідження психосемантичного образу злочинця у масовій психіці методом асоціативного експерименту. Дослідження провів Б.О. Волинець, студент 47 групи соціально-психологічного факультету ЖДУ імені Івана Франка. У дослідженні взяло участь 30 осіб віком від 6 до 52 років. Для репрезентативності отриманих даних у вибірку включені представники різних соціальних статусів та професійної діяльності. 10 досліджуваних є професійними юристами.

Після проведення дослідження було отримано 150 слів асоціацій до слова-стимулу «злочинець». У результаті якісного аналізу всі слова-асоціації було розподілено на 10 категорій (див. рис.1).

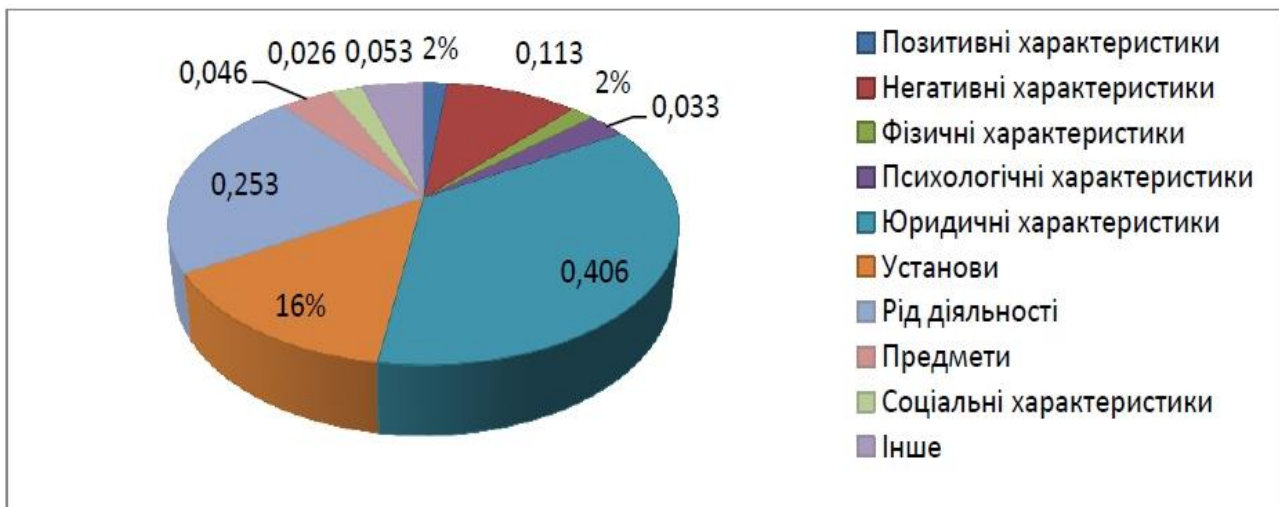

Рис. 1. Категоріальний аналіз результатів асоціативного експерименту

Отже, найбільше слів – асоціацій (40,6%) нами було віднесено до категорії «юридичні характеристики» («правопорушник», «вбивця», «грабіжник»). Також дана категорія містить найбільшу кількість слів що повторюються – 61, що становить більше ніж 40%. Досить багато слів-асоціацій ми віднесли до категорії «Рід діяльності» (25,3%) – досліджувані назвали ті професійні групи, представники яких більшою мірою схильні до злочинності («чиновник», «суддя», «лікар»). Категорія «Установи» містить 16% всіх слів-асоціацій, кожна з них пов'язана з системою виконання покарань («в'язниця», «суд», «міліція»).

Після категоризації слів ми провели кількісний аналіз, та виявили, що найбільша частота повторень

проявляється у 8 словах – асоціаціях «вбивця», «в'язниця», «крадій», «правопорушник», «грабіжник», «чиновник», «суд», «гвалтівник».

Найбільшу частоту повторювань мають слова – асоціації «вбивця» та «в'язниця». Це означає що у масовій психіці поняття «злочинець» асоціюється із місцем відбування покарання, а також із тяжким діянням, за яке особу засуджено, а саме вбивство. Також високий рівень частоти повторень має слово-асоціація «в'язниця». Це означає, що в масовій психіці злочинець пов'язаний із уявленням про невідворотність покарання. «Злочинець» у масовій психіці це, насамперед, особа, що засуджена та ув'язнена.

Нами було проведено факторний аналіз психосемантичного образу злочинця у масовій психіці (див. рис. 2).

У результаті дослідження ми отримали 2 фактори, якими можна пояснити 55,25% дисперсії нашого дослідження.

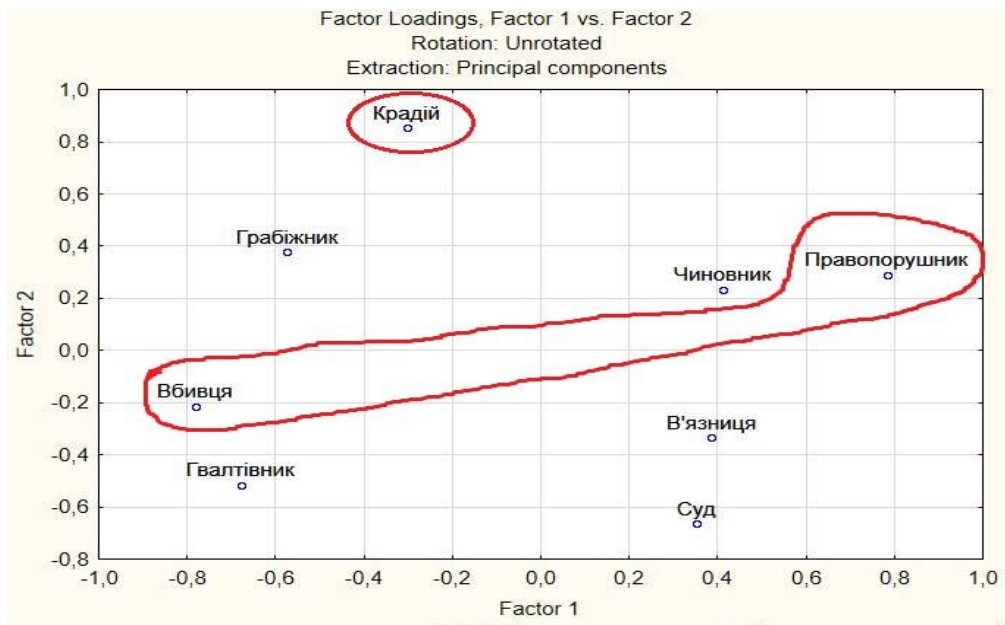

Рис 2. Факторно-семантичне поле образу злочинця

Перший отриманий фактор – «Ступінь тяжкості», складає 31,84% дисперсії. До цього фактору входять поняття «вбивця» (-0,78) та «правопорушник» (0,78). Можна припустити, що ці два поняття протиставляються між собою у психіці досліджуваних оскільки вони, так би мовити, є протилежністю одне одному за тяжкістю діяння. Правопорушник – це особа, що здійснила адміністративний проступок, який характеризується невеликою суспільною небезпекою. Вбивство ж являється одним із найтяжчих злочинів, а особа що посягає на життя інших людей несе пряму загрозу суспільству. Тому, дані поняття і протиставляються одне одному у масовій психіці. Цей фактор найбільше значення має саме серед осіб, що займаються юридичною діяльністю. Всі інші слова не увійшли у межі фактору, бо вони мають недостатне смислове навантаження.

Другий фактор – «Безкарність», склав 23,41% від нашої дисперсії. До цього фактору увійшло лише 1 слово – «крадій» (0,85). Проте, на факторному полі слову крадій протиставляється поняття «суд» (-0,66). Можна припустити, що у масовій психіці особа, яка здійснила крадіжку не ототожнюється з судом, оскільки досить часто залишається не покараною.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Образ злочинця – це сукупність психологічних, моральних та інших якостей особи, що вчинила злочин, які сформувалися в масовій психіці та мають

яскраво виражене емоційне забарвлення. Образ злочинця у масовій психіці характеризується типовими рисами особистості, якими наділений суб'єкт злочину, а також сферою діяльності злочинця.

Для дослідження психосемантичного образу злочинця у масовій психіці було застосовано метод асоціативного експерименту. Для виконання поставленої задачі, досліджуваним пропонувалось записати 5 слів асоціацій до слова «злочинець».

Виявлено, що у масовій психіці образ злочинця має негативне емоційне забарвлення та описується, переважно, юридичними термінами. Згідно результатів асоціативного експерименту, найбільшу частоту повторювань мають слова-асоціації «вбивця» та «в'язниця». Крім того, ми виявили у масовій правовій психіці тенденцію не засуджувати строго осіб, що здійснили адміністративне правопорушення (на відміну від карного злочину). Досить тривожним результатом є виявлення у масовій психіці переконання у тому, що злочинці можуть легко уникати суду. При цьому, досліджувані демонструють досить велике прагнення до встановлення соціальної справедливості.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у виявленні чинників конструювання образу правової дійсності та визначенні комплексу тих психологічних механізмів, які обумовлюють правову поведінку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 429 с.
2. Токарева С.Б. Методология социального конструирования и социальный конструктивизм как методология / С. Б. Токарева // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серия 7. Философия. – 2011. – №2 (14). – С. 113-118.
3. Белобородов А. Г. Образ права как смысловой уровень правового сознания и деформация процесса социализации индивида / А. Г. Белобородов // Мир психологии. – 2001. – № 2. – С. 166-177.

REFERENCES

1. Ross, L., Nisbett, R. (2000). *Chelovek i situatsiya. Uroki sotsialnoy psikhologii. [The person and the situation. The lessons of social psychology]*. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
2. Tokareva, S. B. (2011). Metodologiya sotsialnogo konstruirovaniya i sotsialniy konstruktivizm kak metodologiya. [The methodology of social constructivism and social constructionism as a methodology]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Volgograd state university, №2*, 113-118 [in Russian].
3. Beloborodov, A. G. (2001). Obraz prava kak smyislovoy uroven pravovogo soznaniya i deformatsiya protsesssa sotsializatsii individa. [The image of law as the semantic level of the legal consciousness and the deformation of the socialisation process of the person]. *Mir psikhologii – World of psychology, 2*, 166-177 [in Russian].

4. Гавриловська К.П. Психологічні механізми нормативно-правової регуляції поведінки особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / К. П. Гавриловська. – К., 2008. – 18 с.
5. Баланова Е. В., Бородин О.Н. Образ женщины-преступника в сознании молодежи / Е. В. Баланова, О. Н. Бородин // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XXVIII междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013. – С. 166-172.

4. Havrilovska, K. P. (2008). Psihologichni mehanizmi normativno-pravovoyi regulyatsiyi povedinki osobistosti. [Psychological mechanisms of the normatively legal adjusting of personality's behaviour]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Institute of Social and Political Psychology of Pedagogical Sciences of Ukraine, [in Ukrainian].
5. Balanova, E.V., Borodina, O.N. (2013). Obraz zhenschinyi-prestupnika v soznanii molodyozhi [The image of the female criminal in the minds of young people]. *Lichnost, semya i obschestvo: voprosy pedagogiki i psikhologii: sb. st. po mater. XXVIII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – Personality, family and society: issues of pedagogy and psychology: proceedings of international cnference* (p. 166-172.). Novosibirsk: SibAK. [in Russian].

Ксения Петровна Гавриловская

кандидат психологических наук,

доцент кафедры социальной и практической психологии,

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,

ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина

СОЦИАЛЬНОЕ КОНСТРУИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ

В статье описаны особенности конструирования правовой реальности в массовой психике. Социальное конструирование исполняет роль организации внутреннего субъективного мира личности. Социальное знание не обязано быть истинным, оно просто не должно противоречить опыту социального взаимодействия и должно подтверждать общую концепцию и систему интерпретаций социального опыта. С позиции социального конструктивизма, не существует объективной социальной реальности, предопределяющим в восприятии является субъективный аспект. В рамках социального конструктивизма правовую систему можно рассматривать как то, что человек переживает, в воспроизведении чего принимает участие благодаря социальной активности. Так, познание правовой реальности совпадает с ее конструированием в психике личности. Социальное конструирование тесно связано с процессом социальной перцепции. Социальная перцепция таких больших социальных объектов, как государство, организация, правовая и экономическая системы, сопровождается созданием образа объекта, который является результатом интерпретации и рефлексии. Социальная перцепция правовой системы государства всегда происходит при активном участии мышления, поскольку перцептивные образы всегда имеют определенное смысловое значение. Восприятие правовой системы не просто определяется набором раздражителей, влияющих на органы чувств, но представляет собою динамический поток наилучшего объяснения существующих данных. Одним из результатов социального конструирования правовой реальности является формирование образа преступника. С целью изучения психосемантических особенностей образа преступника, был проведен ассоциативный эксперимент. Образ преступника – это совокупность психологических, моральных и иных качеств личности, совершившей преступление, которые сформировались в массовой психике и

имеют ярко выраженный эмоциональный оттенок. Проведен анализ результатов эмпирического исследования психосемантических характеристик образа преступника в массовой правовой психике. Образ преступника в массовой психике характеризуется типичными чертами личности, которыми наделен субъект преступления, а также сферой деятельности преступника. Выявлено, что образ преступника имеет негативный эмоциональный оттенок и описывается преимущественно юридическими терминами. Существует тенденция снисходительного отношения к лицам, совершившим административные преступления; высокий уровень стремления к социальной справедливости. После проведения анализа результатов исследования выяснилось, что в массовой психике существует подсознательная уверенность в том, что суд очень часто оправдывает лиц, совершивших корыстные преступления.

Ключевые слова: массовая правовая психика, социальное конструирование, социальная перцепция, образ права, образ преступника.

Kseniya Havrylovska,
(PhD) Candidate of Psychological Sciences,
associate professor, Department of Social and Applied Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine

SOCIAL CONSTRUCTION OF LEGAL REALITY

The relevance of the study can be explained by the fact that the constant rise of crime is being reflected in mass legal mentality, which is considered as a sphere of mass mentality that reflects the peculiarities of the interaction of citizens with the legal system of the state, and has quite systematic understanding of the development of the legal situation in the country. The process of person's legal behaviour modelling occurs at the unconscious level of reflection of legal reality. The article is aimed at identifying the psychosemantical characteristics of the offender's image in mass mentality. The image of the offender is a set of psychological, moral and other qualities of the person who committed a crime, which have emerged in mass consciousness and have a strong emotional colouring. The offender's image is formed in the process of social construction of legal reality, which is inextricably connected with the social perception of the legal system of the state. Social perception takes place with the active participation of thinking, as perceptual images always have certain semantic meaning. Social perception is completed by the creation of the image, which is based on interpretation and is a result of reflection. It has been found that the offender's image in mass mentality has negative emotional colouring and is described mainly in legal terms. According to the results of the associative experiment (stimulus-word "criminal"), such word-associations as "murderer" and "prison" have the highest repetition frequency. Furthermore, there is a tendency in mass mentality not to condemn strictly the persons who committed administrative violations (as opposed to criminal offense). According to the research results, many people are sure that thieves can easily avoid punishment and imprisonment, which is considered to be quite an alarming result. Herewith, the obtained results show people's strong desire to establish social justice.

Keywords: mass legal mentality, social modelling, social perception, image of the law, image of the criminal.

Подано до редакції 15.04.2016